

## *Osobnost sociální pedagogiky*

### Břetislav Hofbauer – významný autor české pedagogiky volného času

*Michal Kaplánek, Lenka Neuwirthová*

Ačkoliv si česká pedagogická veřejnost spojuje pedagogiku volného času zejména s tzv. zájmovou činností<sup>1</sup>, můžeme ji zčásti zařadit pod sociální pedagogiku. Jedná se totiž o výchovu (ve volném čase, pro volný čas a skrze volný čas). Současně je to výchova, která probíhá mimo školu a má často charakter komplexní interakce vychovatele a vychovávaného. Výzkum pedagogické dimenze volnočasových aktivit patří tedy jednoznačně do oblasti sociální pedagogiky, zatímco interdisciplinární výzkum fenoménu „volný čas“ sociální pedagogiku přesahuje<sup>2</sup>. Proto do sociální pedagogiky patří také „pedagogický výzkum volného času“<sup>3</sup>. Tento pojem můžeme volně interpretovat jako výzkum edukačního dopadu volného času jako takového, volnočasových aktivit, a v neposlední řadě edukačních činností spojených s volným časem.

Břetislav Hofbauer byl jedním z nestorů československé a později české pedagogiky volného času. Byl celoživotně přesvědčen, že jak aktivity, které člověk realizuje ve volném čase, tak i prostředí, v němž je realizuje, a především lidé, s nimiž se přitom stýká, osobnost člověka formují. Organizace dětí a mládeže, hájení jejich zájmů a pěstování zájmové činnosti byly pro Hofbauera celoživotní náplní, ale také motivací k vědecké a publikační práci v této oblasti.

#### **Kdo byl Břetislav Hofbauer?**

Narodil se 8. srpna 1925 v Praze, kde později absolvoval Filosofickou fakultu Univerzity Karlovy a získal doktorát z filosofie. Po návratu z vojenské služby v roce 1954 pracoval v Domě pionýrů a mládeže Praha 2 v Grébovce. Toto zařízení se v šedesátých letech stalo Ústředním domem pionýrů a mládeže a Hofbauer pak jeho ředitelem. Následkem tzv. normalizace musel v roce 1970 přejít jako vychovatel na Zvláštní učiliště a internátní školu v Litni<sup>4</sup>. V letech 1984–1989 pracoval v Mezinárodní organizaci novinářů. Po listopadu 1989 se zasadil o transformaci domů pionýrů a mládeže na domy dětí a mládeže, což v praxi znamenalo zachování státní podpory tohoto sektoru. V roce 1991 se stal spoluzakladatelem Evropské asociace zařízení volného času dětí a mládeže (EAICY) se sídlem v Praze,

---

<sup>1</sup> Pojem „zájmová činnost“ vznikl v padesátých letech 20. století jako označení pro náplň mimotřídní a později mimoškolní výchovy, která se realizovala zejména v pionýrských domech. Podstatou zájmového vzdělávání bylo podpořit a prohloubit zájem o témata, s nimiž se žáci setkali ve škole a které chtěli rozvíjet i ve svém volném čase. Vzhledem k tomu, že se označení této činnosti odvozuje od psychologického termínu „zájem“, dá se jen těžko přeložit do cizích jazyků. Nejbližším pojmem je „hobby“ (koníček), který označuje spíše zálibu dospělých v činnostech, které nemohou realizovat v práci.

<sup>2</sup> Výzkum fenoménu volný čas je ve světě znám pod názvem „leisure studies“, zatímco výchova ve volném čase, skrze volný čas a pro volný čas je v německé jazykové oblasti opět převážně doménou sociální pedagogiky. Úsilí německých odborníků o vytvoření silné samostatné univerzitní vědy „Freizeitpädagogik“ přes odvážné pokusy sedmdesátých a osmdesátých let, ztroskotalo. „Pedagogika volného času“ se udržela jako samostatný obor na vysoké škole v Brémách a na vysokých školách neuniverzitního typu v Rakousku.

<sup>3</sup> Komise pedagogiky volného času při Německé pedagogické společnosti se v devadesátých letech přejmenovala na Komisi pro pedagogický výzkum volného času (srov. Kaplánek, 2017).

<sup>4</sup> Hofbauer byl v době tzv. „normalizace“ zařazen do seznamu osob doporučených k zařazení do jednotné centrální evidence představitelů a exponentů pravice ústředním výborem KSČ. Seznam byl zveřejněn v Lidových novinách v roce 1992 (červenec–srpen); nyní je dostupný na serveru [www.totalita.cz](http://www.totalita.cz) (deník Lidové noviny, n.d.).

později členem jeho předsednictva a sekretariátu. V české sekci DCI (Sdružení zastánců dětských práv ČR) působil jako místopředseda výkonné rady a vedoucí sekce participace dětí a mládeže na životě společnosti.

Téma volného času je možné považovat za těžiště Hofbauerova díla. Jeho pohled na volný čas zůstává v průběhu let více méně konstantní. V jeho díle nemůžeme identifikovat žádné prudké zvraty nebo změny pohledu na tuto problematiku. Chronologickým sledováním jeho publikací v tomto oboru objevujeme spíše neustálé prohlubování jednotlivých témat a názorů, nikoliv však jejich revizi.

Hofbauerova publikační činnost má své počátky v padesátých letech, kdy byl členem redakční rady vydavatelství Mladá fronta. Ačkoliv jeho první díla byla silně ovlivněna vládnoucí komunistickou ideologií, lze mezi řádky vyčíst, že si byl vědom limitů, jimiž tehdejší „strana a vláda“ omezovala svobodný rozvoj individualit. Zejména v závěru života se snažil zúročit nejen svou zkušenost, ale také sečtělou a všeobecný přehled – začal se věnovat budování pedagogiky volného času jako vědecké a studijní disciplíny. V tomto období svého života vytváří jednotící koncepce, pojmenovává funkce a cíle volného času.

Na sklonku života přednášel Hofbauer pedagogiku volného času na Teologické fakultě Jihočeské univerzity a stál u zrodu Asociace vzdělavatelů pedagogů volného času. Zemřel 9. ledna 2007.

### Okruhy odborného zájmu Břetislava Hofbauera

Břetislav Hofbauer se během svého dlouhého života věnoval zejména třem tématům, k nimž se vázala jeho publikační činnost. Prvním tematickým okruhem byly *organizace dětí a mládeže*. Nemáme doloženo, zda byl Hofbauer v dětství či v dospívání členem nějaké mládežnické organizace, každopádně se začal touto problematikou zabývat nejpozději ve svých 26 letech, tedy v roce 1951<sup>5</sup>. Můžeme předpokládat, že toto téma soustavně sledoval, ačkoliv první Hofbauerova samostatná publikace, která se zabývá organizacemi dětí a mládeže, pochází až z šedesátých let. Jedná se o zajímavé dílko s názvem *Dětské hnutí v Československu v letech 1945–1949* z roku 1966 (Hofbauer, 1966). Přestože se v knížce zdůrazňuje význam „pokrokového“ dětského hnutí<sup>6</sup>, tedy Pionýrské organizace Československého svazu mládeže, pozorný čtenář v publikaci objeví skryté ocenění skautingu a jeho výchovného systému.

Jak vyplývá z Hofbauerova životopisu, byl v letech 1970–1984 politicky odstavený. Po skončení této etapy skončilo také Hofbauerovo nucené „mlčení“. Mohl znovu publikovat. A opět se vrací k svému oblíbenému tématu *dětské hnutí*. V nakladatelství Mladá fronta publikuje knihu *Boj o jednotu dětského hnutí v Československu, období národní a demokratické revoluce 1944–1948* (Hofbauer, 1985).

Zájem o organizace dětí a mládeže přivedl Hofbauera k druhému tématu jeho odborného zájmu, a tím byl *princip participace* a s ním související metoda animace. Hofbauer poznal především francouzskou sociálně-kulturní animaci a prostudoval stěžejní díla klíčových autorů – Augustina, Gilleta a Besnarda (Augustin & Gillet, 2000; Besnard, 1980). Podobně jako Opaschowski považoval i Hofbauer sociálně-kulturní animaci za jednu ze specifických metod pedagogiky volného času. Všechny druhy animačních přístupů, a zejména původně levicově orientovaná metoda sociálně

---

<sup>5</sup> Hofbauer se stal v roce 1950 učitelem v Komořanech u Mostu a v roce 1951 nastoupil jako referent na tehdejší ministerstvo školství. Do této doby můžeme datovat vznik prvních dvou monografií, na nichž se autorsky podílel a které vyšly v době jeho vojenské služby (1952–1954). Jednalo se o příručku *Kniha vedoucího pionýrů* (Hofbauer, 1952a) a o učebnici pro pedagogická gymnázia *Pionýrská organizace Československého svazu mládeže* (Hofbauer, 1952b).

<sup>6</sup> Vnuceným negativním hodnocením skautingu jsou poznamenány hlavně jeho práce, které publikoval v letech 1964–1967 spolu se svými kolegy (Cach & Hofbauer, 1967; Čmolík & Hofbauer, 1964; Hofbauer & Čmolík, 1964).

kulturní animace, totiž počítá s podporou zapojení „lidových vrstev“<sup>7</sup> do života společnosti: „v těchto formách animace jde o zvýšení možnosti participace a ovlivnění společenské reality tam, kde se animace realizuje“ (Kaplánek, 2013). Participaci – jakožto podíl účastníků společenských, kulturních i volnočasových aktivit na jejich plánování, realizaci i hodnocení – můžeme tedy považovat za základní „školu demokracie“ (srov. Kaplánek & Kočerová, 2011). Takto chápal participaci také Hofbauer, který publikoval v posledních letech svého života, kromě článků, především v časopise *Vychovávateľ*, také dvě sice stručné, ale v kontextu ČR významné práce o participaci (Hofbauer, 2002, 2003).

V první publikaci s podnázvem *Přání, potřeba nebo reálná možnost?* Hofbauer participaci definuje a popisuje vývoj prosazování participace dětí a mládeže v evropském prostoru. Vychází zde jak z oficiálních dokumentů Rady Evropy, tak z doporučení zveřejněných v sousedních zemích (BMFSFJ, n.d.; Council of Europe, n.d.). Autor vnímá participaci jako nástroj, který může mládež dále rozvíjet, a tak objevovat sama sebe a organizovat svět, v němž žije (srov. Hofbauer, 2002, s. 7). Nezůstává však pouze u teorie a u aplikace participačního principu v zahraničí, ale zabývá se především rozvojem participace v České republice (Hofbauer, 2002, s. 9–35). Druhá publikace zasazuje participaci dětí a mládeže na životě společnosti ještě více do kontextu evropské integrace a myšlenky „evropanství“<sup>8</sup>. Seznamuje v ní čtenáře s evropskými strukturami, které napomáhají participaci dětí a mládeže.

Z kontextu poznáváme, že téma participace je spojené nejen s animačním přístupem, ale také – a ještě více – s otázkami lidských, a zejména dětských práv. Z toho můžeme vyvodit, že zájem o participaci dětí a mládeže u Hofbauera souvisel a možná i přímo vycházel z jeho angažovanosti pro práva dětí (funkce ve Sdružení zastánců dětských práv ČR).

Třetím tématem, které provázelo Hofbauera po celý život, bylo téma *volného času* a jeho „pedagogického zhodnocování“<sup>9</sup>. Tomuto tématu budeme věnovat – jako pedagogové volného času – pochopitelně největší pozornost. Budeme sledovat nejdříve jeho reflexi pojmu „volný čas“ z hlediska sociologie a filosofie, v návaznosti na to si pak představíme jeho pohled na volný čas z pedagogické perspektivy.

### Hofbauer a jeho pohled na volný čas

Filosofickým základem Hofbauerova pohledu na volný čas byl systemický přístup. Přestože se nedá spolehlivě doložit, jaké filosofické paradigma užíval, je prokazatelné, že oblast volného času považoval za ucelený systém, který je tvořen nejen samotným disponibilním časem, ale také aktéry volnočasových aktivit a dalšími činiteli, kteří ovlivňují užívání volného času (prostory, programové nabídky, hmotné zařízení, finanční podmínky atd.). Ve svém diskurzu se vždy snažil zachovat souvislost všech těchto činitelů a obával se jednostranného zdůraznění některého z nich, protože byl přesvědčen o jejich vzájemné závislosti.

Pokud jde o pedagogiku volného času jako vědu, nacházel podněty především u francouzských a německých autorů (Dumazédier a Opaschowski). Při definování a charakteristice pojmů se snažil o syntézu myšlenek autorů, z nichž vycházel. Vzhledem k svému dialektickému způsobu myšlení interpretoval i základní pojmy poměrně složitě; nechtěl totiž zanedbat žádný aspekt, který považoval za důležitý.

---

<sup>7</sup> K pojmu „lidové vrstvy“ srov. Kaplánek (2011).

<sup>8</sup> Evropanství chápe ve shodě českým Velkým sociologickým slovníkem (Linhart et al., 1996) jako „vědomí příslušnosti evropských národů ke společnému zeměpisnému prostoru a historii, ke společnému základu kultury, hodnot, norem a vědění“ (srov. Hofbauer, 2003, s. 7).

<sup>9</sup> Pojem „pedagogické zhodnocování volného času“ vytvořil sám Hofbauer a v pozmeněné formě jej prosadil jako titul poslední publikace, na níž se ve svém životě podílel (Hájek et al., 2008).

Hofbauer byl zřejmě první český autor, který použil výraz „pedagogika volného času“, a to zřetelně pod vlivem právě se rozvíjející německé *Freizeitpädagogik*. Tuto zmínku o pedagogice volného času najdeme v přehledové studii (analýze) vydané roku 1968 pod názvem *Rozbor současné situace a prognóza dalšího rozvoje domů dětí a mládeže v ČSSR* (Hofbauer & Kotouč, 1968). V této práci Hofbauer vychází mimo jiné také z aktuálních děl českých sociologů volného času (Machonin, 1966), takže se opírá o podobné základy jako tehdejší tvůrci německé *Freizeitpädagogik*. Také u Hofbauera nešlo jen o výchovné „využití“ volného času, nýbrž o odpověď pedagogiky na aktuální změny životního stylu a sociální struktury společnosti.

Po roce 1989 se Hofbauer zasloužil o etablování pojmu *pedagogika volného času* v českém pedagogickém prostoru. Je pochopitelné, že tento pojem odpovídal jeho úsilí o komplexní podchycení různých faktorů „pedagogického ovlivňování volného času“ lépe než dosud užívaný pojem „výchova mimo vyučování“. Ačkoliv i Hofbauer věnoval svou přednostní pozornost dětem a mládeži, byl si vědom potřeby reflexe fenoménu „volný čas“ a všech okolností s ním souvisejících. Vedle Mojžíra Vážanského byl dlouhou dobu jediným autorem, který myšlenkami německé *Freizeitpädagogik* obohacoval pomalu se rozvíjející českou pedagogiku volného času.

Přestože byl ve své době asi nejsečtější protagonistou naší pedagogiky volného času, zůstal až do konce života věrný svému praktickému zaměření. To ho vedlo k zájmu o informace a materiály referující o osvědčené praxi v zahraničí. Na tomto poli se nezajímal pouze o autory německé a francouzské, ale také o ruské a polské. Výsledky komparace volnočasových nabídek v některých evropských zemích najdeme v jeho knížce *Děti, mládež a volný čas* z roku 2004, kterou můžeme považovat za jeho stěžejní dílo (Hofbauer, 2004). V první části této knihy – podobně jako v některých dalších publikacích – se totiž pokusil o syntézu svého pohledu na volný čas. Jedná se o jakýsi sumář pojmů, které v historickém kontextu přispěly až k dnešnímu chápání pedagogiky volného času. Odkazuje na jednotlivé autory, zejména zahraniční, a reflektuje různé názory na to, co vlastně pedagogiku volného času vytváří.

### **Pedagogické ovlivňování volného času**

První myšlenky o mimoškolní pedagogice se dle Hofbauera objevují již v první polovině 19. století ve Francii. Jednalo se o vytváření nového typu školy, kde by se děti nejen učily, ale trávily by zde i svůj volný čas. Hofbauer pokládal za východisko mimoškolní pedagogiky myšlenky osvícenských filosofů Lepeletiera (1760–1793) a Owena (1771–1853), kteří – ač každý z nich jiným způsobem – propojovali školní vzdělávání s výchovou k práci (srov. Friedman, n.d.). Za předchůdce pedagogiky volného času považoval některé reformní pedagogy a učitele, kteří se buď angažovali v dětských hnutích a organizacích, anebo realizovali výchovu v mimoškolním prostředí. Příkladem je třeba Eduard Štorch a jeho „dětské farmy“ (srov. Hofbauer, 2006, s. 33).

K systematickému rozvoji mimotřídní a později mimoškolní výchovy došlo ale až po roce 1948 po vzoru Sovětského svazu, o čemž Hofbauer po roce 1989 referuje – ve srovnání s jeho vlastními výroky z doby totality – zdrženlivě a mírně kriticky<sup>10</sup>. Hofbauer byl sám účastníkem i činitelem tohoto vývoje směřujícího k osamostatnění domů pionýrů a mládeže od škol a pionýrské organizace, který vyvrcholil v šedesátých letech. Zprávu o tomto vývoji prezentoval Hofbauer ve svém asi nejvýznamnějším díle z této doby – přehledové studii vydané spolu se Svatoplukem Kotoučem v roce 1968 (Hofbauer & Kotouč, 1968). Analytická studie s názvem *Rozbor současné situace a prognóza dalšího rozvoje domů dětí a mládeže v ČSSR* podává na svou dobu dosti objektivní svědectví o vývoji domů pionýrů a mládeže (jak je vidět z názvu publikace, začal se již v době pražského jara pro střediska volného času pro děti a mládež užívat obecnější a správnější označení „dům dětí

<sup>10</sup> Např. „V první polovině padesátých let k nám přicházela zkušenost tehdejšího sovětského systému, která u nás měla samozřejmě monopolní prostor. Vyzdvihován byl především institucionální zřetel trávení volného času.“ (srov. Hofbauer, 2006, s. 33).

a mládeže“, který se mohl prosadit až po listopadu 1989). Autoři však pojednávají problematiku ve větší šíři. Neomezují se pouze na reflexi činnosti zařízení pro volný čas dětí a mládeže, ale věnují se volnému času i v obecnější rovině. Za zásadní předěl ve vývoji zařízení pro volný čas dětí a mládeže považovali školský zákon z roku 1960 (zvl. § 24 mimoškolní výchova), v němž je explicitně zmiňována *mimoškolní výchova* (Zákony pro lidi, n.d.).

V době politického uvolnění v roce 1968 se zdálo, že domy pionýrů a mládeže nebudou pouze samy nabízet vlastní aktivity, ale budou současně nabízet prostor k realizaci také dalším organizacím a spolkům. Můžeme tak usuzovat z následující formulace:

„Mezi různými, až protikladnými názory převládlo pro nastávající období pojetí domů jako státních výchovně-vzdělávacích mimoškolních zařízení, jejichž prvořadým úkolem je přímé působení mezi žáky všeobecně vzdělávací školy a mládeží mezi 15.–18. rokem. Zmíněná koncepce dále umožňuje výkon určitých funkcí a úkolů vzhledem k různým organizacím dětí, a to formou jejich společenské objednávky na tato zařízení.“ (Hofbauer & Kotouč, 1968, s. 6).

Náznak možnosti nějaké změny – i v systému tehdejších domů pionýrů a mládeže – souvisí s hledáním nové budoucnosti pionýrské organizace po lednovém plénu ÚV KSČ v roce 1968, kterým začal krátký, ale osvěžující proces částečné liberalizace totalitního režimu. Hofbauer byl jedním z těch, kteří tušili, že centralisticky ovládaná dětská organizace nemá ve svobodném prostředí budoucnost. Jestliže nechtěl – on a jeho kolegové, kteří od začátku padesátých let tuto dětskou organizaci budovali – ztratit vše, včetně smyslu svého snažení, nezbývalo jim nic jiného než hledat cestu k „novému pionýru“ a k novému pojetí středisek volného času. Za svůj podíl na hledání nových cest zaplatili v době tzv. normalizace vysokou cenu – existenčním i společenským postihem. Ten skončil až v polovině osmdesátých let<sup>11</sup>.

Normalizace zabrzдила politické uvolňování, ale nezabrzдила rozvoj domů pionýrů a mládeže. Můžeme dokonce tvrdit, že v osmdesátých letech nastal největší rozmach těchto institucí<sup>12</sup>. Po listopadu 1989 hrozilo, že domy dětí a mládeže budou ztrácet podporu státu. Díky iniciativě zdola, v níž měl významné místo i Hofbauer, se podařilo prosadit Vyhlášku MŠMT č. 432/1992 Sb., o střediscích volného času dětí a mládeže (Zákony pro lidi, n.d.). Domy dětí a mládeže tedy získaly svoje pevné místo i v současné struktuře škol a školských zařízení, která je nyní právně upravena školským zákonem č. 561/2004 Sb. a návaznými právními normami.

Teprve po roce 1989 mohl Břetislav Hofbauer nerušeně rozvíjet problematiku „pedagogického zhodnocování“ volného času dětí a mládeže také teoreticky. Jazykové znalosti, osobní houževnatost a píle – to byly vlastnosti, které Hofbauerovi umožnily, že se i po teoretické stránce stal jedním z tvůrců současné české pedagogiky volného času. Jestliže uvážíme, že těžiště jeho teoretické činnosti bylo až v důchodovém věku (po pětadesáti), zasluhuje ještě více náš obdiv.

---

<sup>11</sup> Svědectví o tomto Hofbauerově úsilí najdeme ve vzpomínkách skautského činovníka Jiřího Zachariáše *Lilie pod klopou, lilie za mřížemi* (Svaz skautů a skautek České republiky, n.d.). V 37. kapitole vzpomínek Zachariáš uvádí, že Hofbauer byl jedním ze zástupců Ústřední rady Pionýrské organizace ČSM, která v březnu 1968 jednala o spolupráci s tehdy ještě nepovoleným Junákem. Autor vzpomínek ovšem nezastírá nedůvěru skautských funkcionářů vůči Hofbauerovi, kterého řadí mezi „veterány protiskautských bitev“. Hofbauerův opětovný „vstup na scénu“ (1985) byl vykoupen ponižujícím ústupkem: Hofbauer ve své první knize, vydané po dlouhé odmlce, píše, že pionýrská organizace v letech 1968–1970 „musela překonat hlubokou destrukci, narušení ideové a organizační jednoty našeho dětského hnutí, způsobené v letech společenské krize 60. let pravcovými silami“ (Hofbauer, 1985, s. 212). Odsuzuje tedy vlastně sám sebe, jakožto aktivního aktéra snahy o „nový Pionýr“.

<sup>12</sup> Na základě podkladů MŠMT o školských zařízeních Hofbauer uvádí, že v roce 1989 se účastnilo zájmových útvarů v DDM 22 6000 účastníků (Hofbauer, 2010, s. 108).



Přestože Hofbauer vycházel z řady zahraničních autorů, je třeba mu přiznat statut „originálního tvůrce“. K dílu cizích autorit přistupoval eklekticky, s vědomím specifik naší situace, jako sebevědomý dědic české tradice mimoškolní výchovy. Přesto můžeme v jeho díle vnímat silný vliv Opaschowského, který se projevuje už tím, že Hofbauer, stejně jako jeho německý kolega, rozlišuje mezi vědou o volném čase (*Freizeitwissenschaft*)<sup>13</sup> a pedagogikou volného času (*Freizeitpädagogik*).

Devadesátá léta 20. století otevřela možnosti rozvoje pedagogiky volného času jako vědecké i studijní disciplíny. Veřejnost měla zájem o publikace z této oblasti. Současně se však ukázalo, že pedagogická veřejnost neuměla – a dosud neumí – ocenit význam a zodpovědnost práce vychovatelů a pedagogů volného času. Určité zklamání nad tímto vývojem, spojené s nadějemi, že je přesto možné „něco dělat“, vedlo k tomu, že se Břetislav Hofbauer i někteří jeho kolegové, zejména Jiřina Pávková, od roku 2004 podíleli na přípravě a založení Asociace vzdělavatelů pedagogů volného času.

Spolupráce Břetislava Hofbauera s Jiřinou Pávkovou a Bedřichem Hájkem přinesly bohaté plody. Prvním a asi nejznámějším společným dílem těchto autorů – ještě za přispění několika dalších odborníků – je kniha *Pedagogika volného času*, která se dočkala čtyř vydání. Poprvé vyšla v roce 1999 (Pávková, 1999). Kniha je spíše prakticky zaměřená, ale právě přínos Hofbauera k této publikaci spočíval v určitém teoretickém základu a mezinárodním přesahu, který do publikace vnesl. V období 2002–2006 po třetím vydání knihy se hlavní autoři (Pávková, Hofbauer a Hájek) rozhodovali, zda by nebylo vhodné knihu radikálně přepracovat. Nakonec se pro to rozhodli – a Hofbauer se pustil ve svých více než osmdesáti letech do práce. Mimo jiné se zasloužil o nový název knihy *Pedagogické ovlivňování volného času*. Vydání knihy se však již nedočkal. Vyšla v roce 2008 (Hájek et al., 2008). První kapitola této knihy obsahuje Hofbauerovu reflexi teoretických východisek pedagogiky volného času – základní pojmy a pohledy na volný čas. Autor sice nepřináší zcela nové myšlenky, ale přesněji formuluje a rozvíjí ty, které považuje za klíčové. Navíc klade důraz na některé významné prvky, jako je například využití globalizačního trendu v pedagogice volného času, podmínky multikulturní výchovy, etické otázky související s konzumním životním stylem (srov. Hájek et al., 2008, s. 7–11). Hofbauer zde po vzoru Opaschowského rozlišuje vědu o volném čase, která „zkoumá vznik volného času, rozvoj jeho rozsahu a funkcí i podmíněnost společenským kontextem; řeší jeho pronikání mezi mladou populací, pro kterou je významnou podmínkou jejího současného života i perspektivou úspěšného rozvoje“ a *pedagogiku volného času*, zabývající se „pojetím a cíli, obsahem a způsoby výchovného zhodnocování volného času, organizacemi a institucemi, které tyto aktivity uskutečňují nebo pro ně vytvářejí podmínky, a koncepcemi jeho dalšího vývoje propracovanými na základě vývoje společnosti a oboru samého“ (Hájek et al., 2008, s. 12).

Novým prvkem, který Hofbauer rozvinul ve své stati knihy *Pedagogické ovlivňování volného času*, je ocenění významu *animátora*. Animátor je podle něj „klíčový a perspektivní typ volnočasového pracovníka“ (Hájek et al., 2008, s. 36). Autor přitom vychází z již zmíněných francouzských autorů (Gillet a Besnard), které jsme zmiňovali v souvislosti s participací. Můžeme se domnívat, že určitým impulsem k obnovení zájmu o tuto oblast bylo také jeho pracovní zapojení na Teologické fakultě Jihočeské univerzity, kde je tématu animace věnována od roku 2004 zvýšená pozornost<sup>14</sup>.

V autorově příspěvku v této knize najdeme nejen uvedená nová či inovovaná témata vztahující se k podstatě pedagogiky volného času, nýbrž také další témata, která autora dlouhodobě zajímala (organizace dětí a mládeže a participace) (srov. Hájek et al., 2008, s. 38–49).

---

<sup>13</sup> Opaschowského *Freizeitwissenschaft* se v české odborné literatuře vedle Hofbauera odráží pouze v díle Vážanského a Kapláneka. Kaplánek ale nepoužívá doslovný překlad „věda o volném čase“, ale užívá výraz „nauka o volném čase“.

<sup>14</sup> Na Teologické fakultě JU se vyučuje předmět Animace jako výchovná metoda, na kterém se dosud podíleli tito odborníci: M. Hanáková, M. Kaplánek, R. Macků a A. Dudová.

Způsob Hofbauera uvažování o volném čase a jeho „zhodnocování“ můžeme naplno ocenit teprve, když si prostudujeme jeho jedinou samostatnou a rozsáhlou knihu věnovanou tomuto tématu, kterou vydal v roce 2004: *Děti, mládež a volný čas* (Hofbauer, 2004). V teorii o volném čase se odvolává na Dumazédiera a ještě před ním na Damaye. Hofbauer v této knize naplno rozvíjí svou vlastní myšlenku o volném čase jako systému. Uvádí, že volný čas není možné vnímat lineárně a že jej musíme chápat spíše jako možnost k řešení otázek a problémů, a to zcela novým způsobem (Hofbauer, 2004, s. 11–13).

U Hofbauera, podobně jako u Filipcové, se při charakteristice volného času a jeho významu pro život člověka setkáváme s ne zcela filologicky a filosoficky čistou kombinací německého pojmu *Freizeit* s francouzským pojmem *loisir*: volnému času, jakožto časovým úsekům, které jsou dány jedinci k dispozici, aby je využil dle vlastního uvážení, se přisuzují funkce, které jsou ve skutečnosti jenom potenciální (in potentia): uvolnění, zábava, socializace, životní uplatnění, terapie (Hofbauer, 2004, s. 14; k uvedenému rozporu srov. Bauman, 2012, s. 26–27; Dudová & Šinedlířová, 2012, s. 57–92; Kaplánek, 2011, s. 15–56). Nicméně právě tento potenciál, které se objevuje již v antice (pojem *scholé*), je pro Hofbauera inspirací k tomu, aby neutrální pojem „volný čas“ získal pozitivní hodnotu – byl „zhodnocen“.

Hofbauer zasazuje pojem „pedagogika volného času“ do historického kontextu vývoje výchovy mimo vyučování. Protože však vnímá volný čas a vše s ním související nejen jako časový prostor, v němž se výchova realizuje, nýbrž jako systém, který spoluutváří, není pro něj pedagogika volného času pouze „výchovou dětí a mládeže ve volném čase“, nýbrž také výchovou i sebevýchovou skrze volný čas a ve volném čase. Tím se přibližuje pojetí H. Opaschowského a vnímá pedagogiku volného času jako širší pojem zahrnující jak prvky sociální pedagogiky, tak prvky andragogiky (srov. Hofbauer, 2004, s. 15–17).

Hofbauer se v knize *Děti, mládež a volný čas* snaží zařadit výchovně zaměřené aktivity ve volném čase do širšího sociálně-kulturního kontextu a mezinárodního srovnání. Proto se věnuje jak analýze vývoje společnosti z hlediska rostoucího významu volného času a rostoucích možností jeho využití, tak také prostředím, kde se volný čas pedagogicky zhodnocuje. Zde vychází z rodiny, přes školu a školská zařízení, až po veřejný prostor (srov. Hofbauer, 2004, s. 55–95).

Autor zamýšlel svoje základní myšlenky nově formulovat v zamýšleném skriptu pro Teologickou fakultu Jihočeské univerzity (TF JU). K tomu mu však už nezbyl čas. Zemřel v lednu 2007. Vzhledem k tomu, že o tomto záměru mluvil s tehdejším vedoucím Katedry pedagogiky TF JU M. Kaplánkem, považoval Kaplánek po Hofbauerově smrti za svou povinnost zveřejnit část Hofbauerovy pozůstalosti, a tak učinit Hofbauerovo dílo jako celek přístupné pedagogické veřejnosti. Tento záměr se podařil v roce 2010 za podpory grantové agentury Jihočeské univerzity (Hofbauer, 2010).

Pro dostatečné zhodnocení Hofbauera přínosu pro českou a slovenskou pedagogiku volného času by bylo nutné analyzovat i jeho menší spisy a stati uveřejněné v periodikách. Vzhledem k tomu, že Hofbauer většinu svých myšlenek prezentoval opakovaně v různých souvislostech a zřejmě nejzralejším způsobem ve výše uvedených monografiích, není pravděpodobné, že by nám detailní analýza jeho tvorby v periodikách přinesla mnoho nových informací a jinde neuveřejněných autorových myšlenek. Každopádně by nám však mohla pomoci najít souvislosti a zdroje jeho postojů a hodnocení v jednotlivých etapách jeho života. Když se tedy pokoušíme zhodnotit Hofbauerův přínos pro budoucnost české pedagogiky volného času, musíme se omezit pouze na nejvýraznější skutečnosti.

### **Hofbauerův přínos pro budoucnost pedagogiky volného času**

Hofbauerovi se v posledních patnácti letech života podařilo československou tradici mimoškolní výchovy propojit s teoretickými postupy německé pedagogiky volného času a francouzské sociálně kulturní animace; současně vytvořil něco jako „srovnávací pedagogiku volného času“, v níž se opíral

o znalost postupů i reálií výchovně zaměřených volnočasových aktivit v některých evropských zemích, zejména ve Francii, v Rusku a v Polsku.

Hofbauerův originální dialektický pohled pomohl vytvořit podhoubí pro rozvoj pedagogiky volného času jako vědy, která by vycházela jak z „vědy o volném čase“, a tím navazovala na německou *Freizeitpädagogik*, případně na angloamerické *leisure and recreation studies*, tak na československou tradici *výchovy mimo vyučování*. Je pouze otázkou současných pedagogů volného času, zda budou mít vůli a sílu vytvořit na tomto základě vědeckou disciplínu.

Při diskuzích o pedagogice volného času je třeba uvážit, že tento výraz sice už zdomácněl jak v české legislativě, tak i v laické veřejnosti, není však dosud doceněn mezi odborníky-pedagogy. Hofbauerovo pojetí pedagogiky volného času mělo ovšem ještě větší ambice. Jelikož Hofbauer počítal i s „vědou o volném čase“ jako součástí a předpokladem pedagogiky volného času, byl jeho vizi „průřezově pojatý diskurs“ (Pries, 2006, s. 11), tedy sociální pedagogika zaměřená na volný čas, která by vycházela z výsledků sociologického bádání a filosofické reflexe a spolupracovala i s ostatními vědeckými obory, které se zabývají volným časem, jako je například rekreologie.

Hofbauerův přístup k pedagogice volného času můžeme tedy považovat za jedno z potenciálních východisek rozvoje tohoto oboru, nejen jako prakticky zaměřeného studijního oboru, nýbrž také jako vědecké disciplíny.

Na Hofbauera nelze navazovat v komplexnosti jeho odborného zájmu. Je ovšem možné rozvíjet a do hloubky zpracovávat jednotlivé oblasti, kterými se v životě zabýval, a témata, která nastolil. Proto se domníváme, že v návaznosti na Hofbauera lze kromě již zmíněné vědy (či nauky) o volném čase rozvíjet také témata participace, animace a sociálně-politických podmínek zájmového vzdělávání. Bylo by naším přáním, aby se na pracovištích, která se zabývají pedagogikou volného času, našlo dost odvahy a síly rozvíjet tato témata, i když třeba nepřinesou okamžitý ekonomický užitek. K tomu ovšem potřebujeme pomoc vedení škol, univerzit a dalších institucí, které by uznaly, že komplexní vědecká reflexe volného času a jeho využití je předpokladem promyšleného investování do oblastí volného času tak, aby se volnočasová zařízení stala prostředím rozvíjejícím pozitivní potenciál účastníků.

## Literatura

- Augustin, J.-P., & Gillet, J.-C. (2000). *Animation professionnelle. Histoire, acteurs, enjeux*. L'Harmattan.
- Bauman, P. (Ed.). (2012). Volný čas a jeho různá pojetí v minulosti a současnosti. In M. Kaplánek (Ed.), *Čas volnosti – čas výchovy* (s. 15–56). Portál.
- Besnard, P. (1980). *L'animation sociokulturelle*. Presse universitaire de France.
- Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend (BMFSFJ). (n.d.). *Achter Jugendbericht. Bericht über Bestrebungen und Leistungen der Jugendhilfe*. Das Portal der Kinder- und Jugendhilfe. Retrieved April 13, 2015, from <https://jugendhilfeportal.de/material/achter-jugendbericht-bericht-ueber-bestrebungen-und-leistungen-der-jugendhilfe/>
- Cach, J., & Hofbauer, B. (1967). *Kapitoly z vývoje dětských hnutí a organizací*. Státní pedagogické nakladatelství.
- Council of Europe. (n.d.). *Second Conference of European Ministers Responsible for Youth, Oslo, 11. – 12. 4. 1988. Report*. Retrieved April 13, 2015, from [http://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/IG\\_Coop/Min\\_Conferences/2\\_CEMRY\\_report\\_en.pdf](http://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/IG_Coop/Min_Conferences/2_CEMRY_report_en.pdf)
- Čmolík, O., & Hofbauer, B. (1964). *Přátelé dětí celého světa: mezinárodní dětské pokrokové hnutí po druhé světové válce*. Mladá fronta.



- deník Lidové noviny. (n.d.). *Seznam osob doporučených k zařazení do jednotné centrální evidence představitelů a exponentů praxe ústředním výborem KSČ*. Totalita.cz. Retrieved October 1, 2022, from [https://www.totalita.cz/seznamy/exp\\_prav\\_smernice\\_seznam\\_01.pdf](https://www.totalita.cz/seznamy/exp_prav_smernice_seznam_01.pdf)
- Dudová, A., & Šinedlířová, E. (2012). Volný čas – předmět zájmu sociologie a pedagogiky. In M. Kaplánek (Ed.), *Čas volnosti – čas výchovy* (s. 57–92). Portál.
- Friedman, Z. (n.d.). *Profesní orientace jako edukační problém*. Pedagogická fakulta MU. Retrieved April 02, 2013, from [http://www.ped.muni.cz/wtech/elearning/Profesni\\_orientace.pdf](http://www.ped.muni.cz/wtech/elearning/Profesni_orientace.pdf)
- Hájek, B., Hofbauer, B., & Pávková, J. (2008). *Pedagogické ovlivňování volného času. Současné trendy*. Portál.
- Hofbauer, B. (1952a). *Kniha vedoucího pionýrů*. Mladá fronta
- Hofbauer, B. (1952b). *Pionýrská organizace Československého svazu mládeže*. Mladá fronta.
- Hofbauer, B. (1966). *Dětské hnutí v Československu v letech 1945–1949. Příspěvek k jeho historii a teorii*. Mír.
- Hofbauer, B. (1985). *Boj o jednotu dětského hnutí v Československu, období národní a demokratické revoluce 1944–1948*. Mladá fronta.
- Hofbauer, B. (2002). *Participace dětí a mládeže na životě společnosti. Přání, potřeba nebo reálná možnost?* Institut zájmového vzdělávání MŠMT.
- Hofbauer, B. (2003). *Participace dětí a mládeže na životě společnosti. Evropské struktury a jejich aktivity*. Institut zájmového vzdělávání MŠMT.
- Hofbauer, B. (2004). *Děti, mládež a volný čas*. Portál.
- Hofbauer, B. (2006). Vývoj, současný stav a výhled pedagogiky volného času v České republice. In M. Kaplánek (Ed.), *Výchova a volný čas. Sborník příspěvků 1. mezinárodní konference o výchově a volném čase* (s. 32–44). Jihočeská univerzita.
- Hofbauer, B. (2010). *Kapitoly z pedagogiky volného času. Soubor pojednání o volném čase a jeho výchovném zhodnocování*. Jihočeská univerzita.
- Hofbauer, B., & Čmolík, O. (Eds.). (1964). *Pionýrská práce v místě bydliště*. Mladá fronta.
- Hofbauer, B., & Kotouč, S. (1968). *Rozbor současné situace a prognóza dalšího rozvoje domů dětí a mládeže v ČSSR*. Ústřední dům dětí a mládeže Julia Fučíka.
- Kaplánek, M. (2011). Sociálně kulturní práce v lidových vrstvách. *Caritas et veritas*, 1(2), 30–37.
- Kaplánek, M. (2013). *Animace*. Portál.
- Kaplánek, M. (2017). *Volný čas a jeho význam ve výchově*. Portál.
- Kaplánek, M., & Kočerová, M. (2011). Participace – nejlepší způsob výchovy k demokracii. *e-Pedagogium*, 1(1), 18–37. <https://doi.org/10.5507/epd.2011.003>
- Linhart, J., Petrussek, M., Vodáková, A., & Maříková, H. (1996). *Velký sociologický slovník*. Karolinum.
- Machonin, P. (Ed.). (1966). *Změny v sociální struktuře Československa a dynamika sociálně politického vývoje*. Svoboda.
- Pávková, J. (Ed.). (1999). *Pedagogika volného času*. Portál.
- Pries, M. (2006). Význam volného času v měnící se společnosti. In M. Kaplánek (Ed.), *Výchova a volný čas. Sborník příspěvků 1. mezinárodní konference o výchově a volném čase* (s. 10–16.). Jihočeská univerzita.
- Svaz skautů a skautek České republiky. (n.d.). *Lilie pod klopou, lilie za mřížemi*. Retrieved April 02, 2022, from <https://www.svazskautu.cz/historie/lilie-pod-klopou-lilie-za-mrizemi/>

Zákony pro lidi. (n.d.). *Zákon č. 186/1960 Sb. Zákon o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon)*. Retrieved April 02, 2022, from <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1960-186>

Zákony pro lidi. (n.d.). *Vyhláška č. 432/1992 Sb. Vyhláška ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky o střediscích pro volný čas dětí a mládeže*. Retrieved April 02, 2022, from <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-432>



doc. Mgr. Michal Kaplánek, Th.D. absolvoval doktorské studium na Katolické univerzitě v Linci, obor pastorální teologie a náboženská pedagogika. V letech 2003–2022 působil na Teologické univerzitě v Českých Budějovicích jako garant studijního oboru Pedagogika volného času. Oblastí jeho odborného zájmu je především práce s dětmi a mládeží, a to jak z hlediska pedagogiky, tak i z hlediska praktické teologie a sociální práce. V současnosti je docentem na Katedře sociální pedagogiky Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.